

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД:

**Монашко-витешки ред Светог Лазара од оснивања до 1291.
године**

Ментор: др Небојша Порчић

Студент: Лазар Турањанин

Београд, септембар 2021.

Садржај

Садржај	1
Увод.....	2
Од ратника на коњу до монаха витезова	5
Од аскете до Христовог ратника	10
Повратак Јерусалима у руке хришћана.....	16
Настанак монашко-витешких редова.....	19
Хансенова болест - Лепра	21
Витезови и болничари Светог Лазара	23
Закључак	40
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:	43
Извори:	43
Литература:	43

Увод

Крсташки ратови одувек су били једна од главних тема које су интересовале медиевисте. Била је то политички и догађајно богата епоха, са мноштвом нових феномена који су обележили доба крсташких војни, али и далекосежно утицали на Европу, ширењем видика и променама погледа на Бога и живот уопште.

У овом раду биће обрађена комплексна тема живота лепрозних у околини Јерусалима за време крсташких ратова. Посебна пажња биће посвећена витезовима и болничарима реда Светог Лазара, који је сматран свецем заштитником лепрозних. Ова тема је поприлично несистематизована у литератури. Посебан проблем је представљало то што на српском језику не постоји опширно или систематично дело које се бави искључиво овом темом. Током израде овог рада, коришћени су релевантни историјски извори, као и најсавременија литература. Да би се тема адекватно обрадила, било је неопходно створити ширу слику догађаја и феномена који су довели до појаве монашко-витешких редова уопште, па онда и реда Светог Лазара, који је по много чему специфичан и другачији од осталих.

У првом поглављу обрађена је генеза витешког сталежа у западној Европи, нарочито Франачкој. Акценат је стављен на реформу франачке војне силе за време Карла Мартела. Та реформа практично је довела до процвата витештва у Европи, као и доминације тешко оклопљених витезова на европским и блискоисточним бојиштима у наредним вековима. Поред тога, укратко је и објашњен однос између сениора и вазала, као и кратак опис наоружања витезова до 12. и 13. века.

Друго поглавље бави се институцијом монаштва у средњем веку. Свакако, само за себе, монаштво је једна капитална тема, која се не може обрадити на свега неколико страница. Међутим, у овом раду направљен је покушај да се скрене пажња на неке кључне моменте у историји монаштва. Такође, наглашено је да је монаштво са свим реформским покретима, најпре Клинија, потом цистерцита, довело до препорода цркве. Тако реформисана црква касније је постала главни покретач крсташких ратова и дала велику снагу крсташком покрету.

Треће поглавље доноси општи приказ Првог крсташког рата. На почетку је описан повод за покретање крсташке војне, да би у остатку поглавља описан ток Првог крсташког рата и све веће битке. За израду овог поглавља, коришћена је литература која приказује поглед на рат са обе зарађене стране. Поред тога наведене су и вође крсташке војске које су касније створиле своје засебне грофовије на Оријенту. Такође, у овом поглављу може се видети и са којим верским заносом је цела Западна Европа реаговала на позив папе Урбана II, да се помогне потлаченим хришћанима и ослободи Света земља.

Оснивање крсташке државе и њен живот, у непријатељском окружењу, у Сирији и Палестини, зависили су од велике војне снаге, коју латински Оријент једноставно није поседовао. Зато се четврто поглавље бави решењем које су крсташи пронашли за тај горући проблем. Настанак монашко-витешких редова довео је до промене поимања витештва уопште. Они су донели нову дозу светости и части витештву, на шта скреће пажњу и велики заговарач монашко-витешких редова, Бернар из Клервоа. Такође, у овом поглављу укратко је и анализирано писмо Бернара које је послао првом поглавару темплара, Хугу од Пајена.

У петој глави биће речи о лепри, због њене уске повезаности са редом Светог Лазара, што га је на крају и разликовало од осталих монашких, витешких и болничких заједница. Хансенова болест пратила је и нападала људе још од античких времена. Описана је клиничка слика болесника са погледом на различите начине манифестације ове опаке болести, као и компликације до којих је болест могла да доведе.

Коначно, шеста глава представља главни део рада. У овом поглављу обрађена је тема витезова монаха и болничара Светог Лазара. Постављено је питање идентитета свеца заштитника Реда. Након тога, обрађена је историја Реда од оснивања до пада Акре 1291. године, са свим недаћама које су задесиле Ред. Посебна пажња посвећена је и питању како су се савременици у Светој земљи опходили према Лазаревцима, те како су даривали Ред. Поред тога укратко је и обрађен однос папства према реду Светог Лазара, као и тесна веза са првим монашко-витешким редом, храмовницима. Наравно, дат је и приказ живота у лепрозаријуму са свим својим аспектима, од молитве до спречавања ширења болести.

Зарад стварања опште слике и прилика времена средњег века коришћено је монументално дело Сиднија Пеинтера *Историја средњег века (284 – 1500)* и Мирослава Брандта *Средњовековно доба повијесног развитка*. Затим, за опис прилика у средњовековној цркви коришћено је дело Џозефа Линча *Историја средњовековне Цркве*, као и Питера Брауна *Успон хришћанства на Западу*. Такође, додатно је консултован и први том *Оксфордске историје хришћанства*, коју је приредио Џон Макманерс. Да би се сагледале и једна и друга страна верских сукоба, консултована су дела Ренеа Груссеа *Крсташка епонеја* и Амина Малуфа *Крсташки ратови у очима Арапа*. Како би се упознали са опаком Хансеновом болешћу, неопходно је било употребити литературу Медицинског факултета, Универзитета у Београду, *Инфективне болести* групе аутора. За додатак историји витештва, настанку монашких редова, као и историју реда Светог Лазара коришћени су: Maurice Keen *Chivalry*, Charles Savona–Ventura *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, David Marcombe *Leper Knights*, Теренс Бајз *The Knights of Crist*, расправа Malcom Barber *The Order of Saint Lazarus and the Crusades* објављена у *The Catholic Historical Review* и Raphael Hyacinthe *'Living for the Dead of Jerusalem': Medical Isolation anda Holy Deeds in the leprosarium of Jerusalem during the Crusades* објављена у *Hospitals and communities, 1100 – 1960*. Поред наведене литературе, коришћени су и извори, Бернар из Клервоа *Похвала новом витештву* и Жан од Жоенвила *Живот Светог Луја*.

Као што је већ речено, историја крсташких ратова одувек је привлачила пажњу и стручњака и лаика. То место сударања војски, култура и религија оставило је велики траг и у култури и уметности, па су неки ставови и данас присутни као заоставштина тога доба. Изучавање реда Светог Лазара наметнуло се као тема, која иако уско повезана са крсташким ратовима, није обрађивана на српском језику. Тиме смо дошли у прилику да направимо помак ка смањењу оскудице радова на српском о овој комплексној, али издашној теми.

Од ратника на коњу до монаха витезова

Да бисмо могли да схватимо појаву монаха витеза у 12. веку морамо се осврнути на доба када је војник на коњу постао доминантан фактор на европским бојиштима. Свакако једна од главних прекретница, била је реформа коју је Карло Мартел био принуђен да изврши, како би се супротставио упадима муслиманских коњичких одреда са простора данашње Шпаније.

Наиме, ширећи свој утицај и своју веру ван Арабијског полуострва, сараценске војске на крају су дошле до Гибралтарског мореуза, који су само чекали повод да пређу. У размирицама позне визиготске краљевине 711. године, та прилика им се указала и наводно у помоћ једној од завађених страна арапска војска прешла је из Африке у Европу. Наравно, без намере да се након своје победе само врате преко Средоземља у Африку, уплитање у тај рат за власт међу визиготским племићима резултирало је крахом визиготске краљевине у бившој римској Хиспанији и оснивањем самосталног емирата у Кордоби. Заповедник муслиманског одреда, Тарик ибн Зијад, лако је изашао на крај са визиготском војском краља Родерика,¹ потиснувши оне који нису били спремни да се повинују новим властодршцима на сам северозапад Иберијског полуострва, а у наредних неколико година арапски завојевачи окренули су поглед даље ка унутрашњости Европе. Следећа мета била је позно меровиншка Франачка којом су, у име ослабеле династије Меровинга, валадали мајордоми из потоње лозе Каролинга.

У сусрет новој опасности са југа, Карло Мартел је морао да изврши реформу франачке војске, јер доминантно пешадијска војска, каква је франачка оружана сила била, није могла да се супротстави арапском начину ратовања. Лако наоружани коњаници сараценских војски за пешадију су били неухватљиви, те је Карло морао да претвори у покретљивију организацију како би стао на пут Арапима. Имајући у виду да су коњи и коњичка опрема скупи, Карло Мартел је морао да војницима омогући да издржавају и коње и опрему, што је постигао поделом земље.

¹ M. Brandt, *Srednjovokovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1995, стр. 452.

Када је поделио већину својих имања способним ратницима, Карло је у договору са црквом, уз извесне претње и изнуде, својим будућим коњаницима доделио нека имања која су припадала цркви. Тако су франачки црквени прелати на име бенефицијума давали војницима поседе ради издржавања. Наравно, тако је земља из црквене прешла у Карлову контролу, јер су се војници њему заклињали на верност. Када би и са неког црквеног имања неки ратник умро, Карло би на његово место поставио другог способног војника, који би се поново њему заклињао на верност.² Ово је био зачетак савеза Каролинга са Црквом, који ће кулминирати крунисањем Карла Великог за цара, у Риму, 800. године. Тиме ће бити формирано ново царство на Западу, које ће вршити улогу заштитника цркве и папства, уместо ослабелог Источног римског царства.

Ваљано је имати у виду да доминација коњичког ратовања није тако касно почела у Европи случајно баш у време Карла Мартела. У том периоду, са доласком нових народа, тачније Авара, на европски континент стигли су технолошки изуми који су остајање на коњу у многоне олакшали ратницима. То су били узенгија и стремен.³ Уз помоћ стремена и узенгије коњаници су се и под тешким оклопом лакше одржавали на коњима и могли да након инцијалног јуриша наставе борбу на коњима, користећи штит, мач и копље. Овом еволуцијом коњичког ратовања, тешка коњица постала је доминантан фактор европских бојишта све до појаве барута. Поред тога, ипак за ратовање на коњу и даље је била потребна велика умешност у јахању и опсежан тренинг, због тога средњовековне војске постају бројчано мање, али професионалније, с обзиром на то да су од тада у тим војскама служили људи којима је примарно занимање било ратовање. Раније то није био случај, јер су у саставу меровиншке војске служили сви слободни људи који су били способни да носе оружје. Такве војске биле су недисциплиноване и слабо наоружане, где су добро наоружани и опремљени били само елитни одреди краљевих пратилаца као и велепоседника са њиховом пратњом, који јесу ратовали на коњима, али су били малобројни. Реформом коју је спровео, Карло Мартел је повећао број добро опремљених и утренираних ратника, а у истом маху сви ти нови ратници-земљопоседници су њему лично били верни, јер им је он тај иметак и доделио. Сходно томе Карло је убрзо постао

² С. Пеинтер, *Историја средњег века (284–1500)*, Београд 1997, стр. 84.

³ *Исто*, стр. 83.

најмоћнији човек Франачке коме је ретко ко могао да се супротстави и унутар и ван Франачке. Уз помоћ те тако реформисане војске Карло је код Поатјеа 732. године зауставио сараценски продор из Шпаније дубље у Европу, а и успешно ратовао са Саксонцима.

У грађанским ратовима који су избили за време царевања Лудвига Побожног (814 – 840), а који су се наставили након његове смрти, између његових синова Лотара, Лудвига Немачког и Карла Ћелавог, у франачким земљама завладала је велика несигурност и снага оружја постала је једини закон.⁴ У таквим условима, унутрашњих немира и спољних претњи Арабљана, Викинга и Мађара, који су као источна претња заменили Аварски каганат, које нису јењавале, једини извор сигурности представљали су способни ратници, чији је једини занат било ратовање. Редован живот није био могућ без присуства наоружаних чувара који су били спремни да одбију сваку претњу по сељаке и прелате.⁵

Због тога се претпоставља се у 9. веку број витезова знатно повећао, јер у општој несигурности која је владала сваки земљопоседник који је имао земље више него што је било потребно да се прехране давао тај вишак витезу у бенефицијум, како би повећао број својих наоружаних пратилаца у рату. Тако су, како каже С. Пеинтер, једино ограничење броја витезова била средства којима се располагало за њихово издржавање.⁶ Витезови су то радо прихватили, јер је група витезова са заједничким господарем пружала више безбедности него усамљени витез који је сам бранио своје имање. Са друге стране, витез који има своје парче земље од којег се издржавао би најближем крупном земљопоседнику поклонио своју земљу, а овај би му је онда вратио у виду бенефицијума уз међусобну заклетву верности коју су полагали и великаш - сениор и витез - вазал.⁷

Временом и витезови у директној служби каролиншких краљева, са њиховим слабљењем, почели су да им отказују верност и да прилазе локалним великашима, због чега ће касније доћи до тога да је, рецимо гроф Шампање имао више вазала од француског

⁴ Исто, стр. 121.

⁵ М. Keen, *Chivalry*, Yale 1984, стр. 2.

⁶ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 122.

⁷ Исто, стр. 123.

краља, који му је номинално био сизерен. Тако је дошло до децентрализације државе, која је била основни проблем каснијих француских краљева.

Давањем заклетве верности, од ситних витезова који су имали довољно земље само да издржавају себе и своју породицу, преко моћнијих витезова до грофова који су се заклињали краљу, створен је пирамидални хијерархијски систем. Та социјална пирамида, формирана током 9. века, на свом врху имала је владара, а у својој основи витеза.

Систем је употпуњен када је бенефицијум постао наследан. Због недостатка извора за период 10. века не знамо како је тачно дошло до тога, али је вероватно да је у једном тренутку након смрти вазала, његов син у намери да обнови бенефицијум давао неки поклон сениору како би га одобровољио. Са устаљивањем обичаја наслеђа бенефицијума губи се термин бенефицијум и појављује се термин феуд,⁸ од чега следи и име целог друштва које данас називамо феудално. Са појавом феуда, који је наследно добро мења се и однос између вазала и сениора, јер када сениор више није могао да одузме бенефицијум по вољи свом вазалу, губио је и моћ над њим. У тим новим околностима више се пажње посвећивало усменом уговору између сениора и вазала, али је и настала појава скупштине вазала, коју је сазивао сениор.⁹

Однос између сениора и витеза озваничаван је на посебној церемонији заклињања на верност, или давања омажа. Из касније стилизације омажа је потекао термин витешка част.¹⁰ Вазал би на коленима пред сениором, положио руке у сениорове и заклињао се да ће бити веран вазал и вршити службу на феуду. Дешавало се и да сениор свом вазалу том приликом дарује грумен земље као симбол даривања феуда.¹¹ Та служба би подразумевала разне дужности, од одбране утврде, или пратње у рату, до касније и неких чиновничких дужности, која су називана сержанствима.¹² Временом и са променама поимања витеза уопште, мењале су се и церемоније произвођења једног штитоноше, младог племића на школовању и служби код сениора, у витеза.

⁸ Исто, стр. 124.

⁹ Исто, стр. 124.

¹⁰ Ј. Хојзинга, *Јесен средњег века*, Нови Сад 1991, стр. 87.

¹¹ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 131.

¹² Исто, стр. 127.

Још се треба позабавити и опремом витеза. Као што је раније већ поменуто, за велики напредак и пробој тешке коњице на европској ратној сцени, највећи утицај имао је долазак напредније коњске опреме у Европу. Стремени помоћу кога је сада јахач могао да се усправи на коњу и сву силину галопа коња усмери у једну тачку, врх копља, као и узенгије којима је лакше било контролисати коња у покрету и борби. Поред тога, и мамузе су постале стандардни део опреме, како би витез навео коња на силовит јуриш.

Главно оружје витеза био је мач, који је, још од античког времена у келтским и германским племенима, био статусни симбол племства. јер је било најскупље исковати квалитетан мач. Са временом изглед и величина мача су се мењали, али оно што је симбол времена монаха витезова био је мач по имену „рука и по“. То је био опис дужине мача, али и опис како се мач могао користити, наиме био је тако направљен да се могло њиме служити и са обе руке, али и једном, у колико би ратник користио штит. Поред мача, стандардно оружје витеза било је и бојно копље, које би витез током јуриша усмерио ка противницима тик пред судар са непријатељском линијом. Користили су и секире и буздоване који су имали пера или бодље. Противно модерним приказима и екранизацијама витешке опреме, млат, оружје које је на дршци имало ланац и на крају ланца куглу витезови нису користили, јер је сматрано оружјем пучанства. Разлог за то био је што је млат као оружје настао од пољопривредне алатке. Поново, током времена и еволуцијом пре свега оклопа, и оружја која су витезови користили у каснијим вековима мењали су се, па су се почели користити и велики дворучни мачеви, као и халебарде, поготово на витешким турнирима. Монах витез из доба крсташких ратова најчешће би се служио само ранијим витешким оружјем као што су мач и копље.¹³

Што се заштите тиче, витезови су у сваком тренутку носили најбоље оклопе свога доба. Прво су облачили панцирне верижне кошуље које су се спуштале до колена, временом оклоп је постајао све тежи. Најпре су додавани делови плочастог оклопа, док цело тело витеза није било покривено плочастим оклопом у позном средњем веку.¹⁴ Носили су шлем, који је испрва покривао главу и нос, али је временом постајао све већи и покривао све већи део главе док није потпуно затворен и витезу се није могло видети

¹³ D. Edge, J.M. Paddock, *Arms and armor of medieval knight*, New York 1991, стр. 46.

¹⁴ Исто, стр. 45.

лице, са прорезима за очи и рупицама око носа и уста да би могао да дише.¹⁵ Развојем ковачког заната, шлемови су добили и визир, који се могао по потреби подизати и спуштати. На рукама имали су панцирне рукавице, нарочито на руци која је држала мач. У другој руци витезови су држали штит који је, такође временом, мењао облике и смањивао се како је оклоп постајао тежи.¹⁶

У време крсташких ратова, коњи витезова крсташа нису били заштићени никаквом врстом заштите, због чега су пре свега коњи страдали, од стране турских стрела, у бици код Дорилеје, првој великој бици коју су крсташи водили у Првом крсташком рату.¹⁷

Несумњиво је да је приказ јуриша тешко оклопљених витезова према непријатељској линији био застрашујућ, али између осталог, то је и био циљ, јер је велики број битака бивао добијен и крахом морала непријатеља. Ово, међутим не умањује војничку способност и умешност у ратовању који су од витеза начинили доминантну фигуру и симбол целог средњовековног ратовања. У истом маху, формирање витешког сталежа дало је основу да у крсташким ратовима, овај ратнички слој добије дубљу и значајнију димензију светог ратника, заштитника вере и нејачи, коју ће добити настанком монаха витеза као новог, посебног члана витешког сталежа.

Од аскете до Христовог ратника

Појава монаха-ратника никако не би била могућа без успона и развоја монашког покрета у западној Европи. Монаштво, као водећа снага реформи у цркви, свакако дугује своју истакнуту позицију својим утемељивачима и светим људима, који су били отелотворење посвећености Богу и Божијој речи.

Од времена када је хришћанство почело да излази из прогона и постало једина званична религија у позном Римском царству, настале су промене након којих су истакнути црквењаци постали јавне личности и црква је добила своје устројство, које ју је

¹⁵ Исто, стр. 19.

¹⁶ Исто, стр. 23.

¹⁷ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 237 – 238.

учинило световном организацијом. У складу са тиме, људи који су и даље осећали јак религијски занос, критиковали су световност црквених прелата и трудили се да се што више удаље од утицаја световног живота. Још од самог почетка у хришћанству се високо ценио добровољни аскетски живот, самоодрицање из верских уверења. Такво самоодрицање подразумевало је, како каже Џ. Линч, сексуално уздржавање, пост и избегавање световних забава.¹⁸ У првим вековима Христове вере, хришћанске заједнице имале су чланове аскете, које су, углавном биле жене удовице и девице, али било је и мушкараца аскета. Живели су међу својом хришћанском сабраћом и сами себи зарађивали за живот, мада било је и оних које је издржавала и заједница. У 4. и 5. веку број аскета се повећао и са све сложенијим изгледом хришћанске цркве, они најоданији идеји аскетског живота, углавном мушкарци, напуштали су заједнице и одлазили на нека удаљена места, где су могли да се посвете потпуном самоодрицању, уз редовне молитве и мисли о светим списима. Ово су били први представници монаштва.¹⁹ Они су најпре били велики критичари правца у коме се правоверна црква развијала, тако тесно повезана са световним друштвом. Међутим, до половине 5. века, црква је успела да их укључи у своје токове и да их прилагоди правоверном хришћанству. Тако је монаштво постало уточиште за ревносну мањину најпобожнијих, за коју је постојала опасност да се отцепи од цркве, а такође и постало покрет који ће највише радити на реформама и препороду цркве.²⁰

Монаштво се на Западу појавило отприлике један век пошто је настало у источним деловима Римског царства. Иако су се повремено појављивали и пустињаци, ипак је монашка заједница била доминантан облик монаштва у западној Европи. На челу заједнице налазио се опат, кога је надгледао локални епископ.²¹

За даљи развој западног монаштва, најзаслужнији је Бенедикт из Нурсије. Он се сматра једним од утемељивача западног монаштва. Године 529. основао је манастир Монте Касино у коме је саставио своје монашко правило, које ће постати једно од два главна правила монашког живота на западу, поред Правила светог Августина које је прихваћено у 12. веку. Бенедиктово правило се, са мањим изменама, користило као начин

¹⁸ Џ. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999, стр.31.

¹⁹ *Исто*, стр. 32.

²⁰ *Исто*, стр. 33.

²¹ П. Браун, *Успон хришћанства на Западу*, Београд 2010, стр. 289.

устројства манастирског живота у готово свим манастирима који ће касније постати пионири реформе цркве. Замисао Бенедикта из Нурсије била је да монаси живе у заједници, у којој ће се пре свега бавити молитвом, читањем Библије и списа светих отаца. Време које не би проводили у „Божјем раду“, користили би за физички рад на пољопривредном газдинству манастира.²² Њега није одушевљавала идеја екстремног пустињаштва и самоодрицања, већ је давао предност заједничком животу са посном исхраном и темељним распоредом рада, молитве и сна. Свакако, темељ успеха бенедиктинских монаха у каснијим вековима, било је управо „Правило“. Такође, од средине 6. века, уведена је тонзура, која је од тог доба постала јасан знак одвојености монаха од световног друштва.²³

У вековима нереда и безвлашћа у Каролиншком царству и његовим државама наследицама, световни локални моћници узели су под своје окриље оснивање и управљање манастирима. Тако су контролисали и ко ће бити чланови њихови „личних“ монашких заједница, као и избор епископа у њиховим дијецезама. Поред тога, мирско свештенство је постало све световније у својим назорима и понашањима. Међутим, како је раније већ речено, из бенедиктинских заједница, кренула је тежња да се посрнула црква и монаштво реформишу. Један од племића, Виљем од Аквитаније, пожелео је за своју породицу молитве тих ревносних монаха, те је опату Берноу дао на поклон село Клини, где је овај основао манастир.²⁴ Замисао опата Берноа била је да се обнови и строго поштује бенедиктинско правило, те да се манастир ослободи стега световне власти, на шта је војвода Виљем пристао.

Реформаторски рад у почетку није одвајао Клини од осталих реформисаних манастира, али под вођством способних и енергичних опата Ода, Одила и Ига, Клини се етаблирао као водећа сила западног хришћанства. Велики успех и светост монаха манастира навео је неке лаике да своје манастире реформишу по узору на Клини. Уколико би на то пристао, опат Клинија би слао своје монахе у такве манастире, да подучавају тамошње монахе и подуче их бенедиктинским вредностима. Неке велможе задржавале су

²² Џ. Линч, *Историја средњовековне цркве*, стр. 50.

²³ П. Браун, *Успон хришћанства на Западу*, стр. 292.

²⁴ Џ. Линч, *Историја средњовековне цркве*, стр. 148.

своје манастире након клинијевске реформе, мада је већина своје манастире поклањала Клинију и његовом опату. Клинијевски ред био је централизован, тако је сва моћ лежала у рукама опата Клинија и он је био опат свих клинијевских манастира, изузев неколицине. Редовне послове клинијевских манастира водили су приори, које је одређивао опат Клинија и они су њему одговарали. Одржавање дисциплине у удаљеним манастирима, како каже Линч, зависило је од енергије и разумности опата Клинија и приора које је он именовао.²⁵ Наравно, са повећањем реда, слабила је и контрола коју су опати Клинија могли да спроводе над својим подређеним манастирима.

Велики утицај Клини је имао на Европу 11. века и зато што су клинијевски монаси, због своје светости, реформаторских назора и борбе против раскалашности и симоније мирског свештенства, постајали опати неклинијевских манастира, епископи, чак и папе.²⁶ То је допринело утицају реда, па су почели више и да сарађују са лаицима, јер су сада великаши хтели да се за њих и њихове породице моле реформисани монаси.

Пораст угледа Клинија донео му је и велика богатства, феудалци су манастиру поклањали феуде на којима је било мноштво кметова који су привређивали за манастир, те се онај део бенедиктинског правила о физичком раду све мање примењивао, зато су монаси клинијевског реда почели да се баве изучавањем и преписивањем светих списа, као и да се баве туторством младих племића, отварање су катедралне школе при манастирима. Ово се није допадало свима, те су крајем 11. и у 12. веку почели да се појављују нови монашки покрети, који су инсистирали на монашкој осамљености и испосничком животу, који се заиста изгубио код пребогатих клинијеваца који су живели у изобиљу. Такође, због превеликог броја приорија Клинија, многе никада нису ни виделе свог опата, што је довело до опадања дисциплине у манастирима. Нови талас реформистичког покрета сада се окренуо критици клинијевских манастира. Неки од главних представника тих нових монашких редова су монаси манастира Гранмона и Велике Шартрезе. И једни и други су своје манастире насељавали у пустим пределима, где је било тешко живети у изобиљу. Обрађивали су земље довољно само да се прехране, са строго прописаним редовним постом на хлебу и води, као и вегетеријанском исхраном. И

²⁵ Ц. Линч, *Историја средњовековне цркве*, стр. 150.

²⁶ *Исто*, стр. 151.

један и други ред имали су две врсте припадника реда: обичне монахе и световну браћу. Монаси су живели у потпуној тишини и молитви, у својим ћелијама, док су се световна браћа бавила одржавањем куће и свим другим потрепштинама заједнице. Разлика између ова два реда била је у томе што су монаси Гранмона живели у строжим и суровијим условима, те овај ред никада није био бројан. Са друге стране, са мало блажим режимом живота, Велика Шартреза се разликовала од Гранмона и по томе што су световна браћа овог реда била под управом једног од редовних монаха картезијанског реда. Поред тога, било каква врста имовине у Гранмону је била забрањена, док су картезијански монаси имали мала имања, на којима су гајили таман довољно повћа и стоке да задовоље потребе своје заједнице.²⁷ Овакав тип монашког живота, никада није досегао висине клинијевског реда по бројности монаха и манастира, али је био јако цењен због светости, побожности и самоодрицања на које су њихови монаси били спремни.

Још један важан ред који је настао у 12. веку био је ред цистерцита, монаха из манастира Ситоа. Ред цистерцита основао је Роберт, опат манастира Молема, када није успео да своје монахе у Молему приволи да прихвате строжи начин примене Бенедиктовог Правила. Зато је Роберт са групом својих истомишљеника напустио Молем и основао Сито. Испрва, деловало је да ће Сито бити још један неуспели занесењачки покушај, каквих тада није било мало. Наиме, због претешких услова живота опат Роберт се вратио у Молем, неки монаси су умрли у Ситоу, али цела ситуација се променила када је у Сито дошао бургундијски племић Бернар (1090 – 1153) са групом од око тридесет људи, а убрзо је и постао опат Клервоа, једног од манастира основаних из Ситоа.²⁸ Како каже Џ. Линч, упркос дугогодишњој болести, коју је проузроковао сурови аскетизам, Бернар је био убедљив проповедник и човек велике енергије, те је постао снага која је означила почетак епохе узлета цистерцистичког реда.²⁹

Цистерцити су настојали да обнове поштовање Бенедиктовог Правила. Трудили су се да немају контакта са спољашњим светом, вратили јеногодишњи период искушеништва за све нове чланове и поново се посветили физичком раду, скративши дужину молитви

²⁷ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 164–165.

²⁸ К. Морис, “Хришћанска цивилизација (1050 – 1400)“, у *Оксфордска историја хрићанства*, приредио Џ. Макманерс, Београд 2004, стр. 296.

²⁹ Џ. Линч, *Историја средњовековне цркве*, стр. 259.

која је продужена у Клинију. Такође, цистерцитски манастири оснивани су у дивљим пределима, где раније није било насељених места, тако да су они заслужни за крчење шума и претварање ледина у обрадиве површине. Одбијали су поклоне земље манастирима и трудили се да све што им треба за живот сами произведу. Зидали су просте цркве без орнамената, са обичним прозорима уместо витража и облачили се просто, у белу необојену вуну. Када је ред почео да се шири и оснива нове манастире, за разлику од Клинија, сваки нови манастир имао би свог опата. Једном годишње сви опати би се скупљали на збору да би се бавили текућим питањима и проблемима реда. Редом су председавали опати најстаријих пет манастира, Сито, Ла Ферте, Понтињи, Клерво и Моримонд. Како би спречили да опат Ситоа има апсолутно моћ над редом, попут опата Клинија, цистерцити су увели правило да опати остала четири манастира имају право да обилазе Сито и смене тамошњег опата, у колико нису задовољни његовим радом и дисциплином у манастиру.³⁰ Тако федеративно уређење реда олакшало је и контролу над дисциплином у манастирима. Сваки нови манастир осниван је тако што је група монаха из манастира оснивача чинила језгро нове заједнице, око ког ће се окупљати нови монаси у новооснованом манастиру. Ипак, иако су тежили сиромаштву и аскези, крчећи шуме и ширећи се на пуста подручја, цистерцити су ускоро постигли знатне економске успехе и постали јако богати. Вишкове свог рада увек су улагали у даљи развој и повећање реда, уколико их папе или владари нису опорезивали. Тако је једна од највећих заслуга цистерцита било повећање насељивог простора унутар Европе.

Цистерцити су врхунац свог утицаја достигли за време свеобухватне активности Бернара из Клервоа, поред занесеног верника и аскете, он је био и критичар друштва и упуштао се у расправе са другим истакнутим личностима свога времена. Бернар из Клервоа је у свом широком опусу написао и дело које је од велике важности за тему овог рада, а то је *Похвала новом витештву*, о чему ће бити посебно речи у једном од наредних поглавља.

³⁰ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 168.

Повратак Јерусалима у руке хришћана

Ширење мухамеданске религије почело је убрзо након Мухамедове смрти 632. године. Војске Умајадског халифата муњевито су покуљале са Арабијског полуострва и сукобиле се са дотадашњим велесилама Византијским и Сасанидским царством. Убрзо након битке код Јармука 636. године Јерусалим и цела Палестина пали су у руке муслимана.³¹ Након неуспелих византијских покушаја да се врате изгубљене области, на крају је настао статус кво и Јерусалим је остао у поседу халифата. Временом, Свети град је постао и место ходочашћа муслимана, јер је халифа Омар (634 – 644) подигао џамију у граду. Без обзира на промену врховне власти над Светим градом, ходочасници из Европе и даље су посећивали Јерусалим без великих сметњи и проблема.

Велики потрес десио се након катастрофалног пораза Византије код Манцикерта 1071. године. Наиме, посустало Византијско царство грцало је у својим великим унутрашњим проблемима. То је искористио нови завојевач, Турци Селџуци, који су код Манцикерта поразили и заробили византијског цара Романа IV Диогена (1068–1071). Од овог пораза Византинцима било је потребно дуго времена да се опораве. Изгубили су чак и Никеју у Малој Азији, а за то време Турци су своје поседе ширили и на југ, те су од Арапа отели и Јерусалим, а у Багдаду прогласили своју заштиту над халифом. Овај нови сизерен територија, које су се налазиле на путу ходочасника до Јерусалима, није био тако гостопримљив као његови претходници. Већ око 1077. године у Рим почињу да стижу вести о страдањима која претрпљују верници на путу до Христовог гроба. Турци су ходочаснике нападали, убијали, пљачкали и одводили у робље.³²

Новонастало стање забринуло је поглавара западне цркве. Због тога, када му је византијски цар Алексије I Комнин (1081–1118) затражио помоћ у виду најамничке групе витезова, папа Урбан II (1088–1099), на сабору у Клермону 1095. године, позвао је на крсташки рат против неверника и повратак Свете земље у хришћанске руке. Врло је

³¹ Џ.И. Смит, *Ислам и хришћанство*, у *Оксфордска историја ислама*, приредио Џ. Л. Еспозито, стр. 306.

³² Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, Сремски Карловци–Нови Сад 2004, стр. 10 – 11.

вероватно да ни сам папа Урбан није био свестан славе, одушевљења и верског заноса које ће његов позив изазвати широм западне Европе.³³

Док су се велике баронске војске витезова и регуларних војника окупљале и организовале на тако велико путовање, огромна гомила обичног света похрлила је ка Цариграду и Јерусалиму да ослободи Христов гроб. Светина, под вођством Петра Пустиака, успела је да доспе до Цариграда, а Алексије I видевши „помоћ“ коју је добио, након нереда на својој територији, брже боље их је пребацио у Малу Азију, где су страховито пострадали од никејских Турака. Они малобројни преживели вратили су се у Константинопољ да чекају долазак регуларне крсташке војске.³⁴

Велика крсташка регуларна војска такође се састала у Цариграду, али након месеци припрема. Ту се обрела из три правца, која су означавала и три групе које су у рат против неверника и пошле. Једна је кренула из јужне Француске, под командом грофа Рајмонда од Сен Жила и бискупа Адемара, човека кога је папа Урбан II изабрао за званичног предводника крсташа. Друга је кренула из Нормандије, те преко јужне Италије, под командом Боемонда Тарентског и Роберта Нормандијског. Трећа пак, пошла је из северне Француске и области Лорене, на челу са Готфридом Бујонским и Балдуином Булоњским.³⁵

Из Цариграда, војска је прешла у Малу Азију, заузела Никеју, која је враћена Византинцима и наставила ка Сирији. На путу до Сирије сукобили су се са Турцима у бици код Дорилеје, јула 1097. године.³⁶ У тој бици посебно су се истакли Боемонд и Готфрид. Турци су поражени уз велике тешкоће. Крсташка војска подељена је у два ешалона, нормански и француски, али су изгубили контакт. Турци су се стушили својом кишом стрела на нормански ешалон, под вођством Боемонда Тарентског, али је он успео да пошаље гласнике другом ешалону, те је брзом и храбром реакцијом Готфрида Бујонског, нормански ешалон спасен пропасти, а Турци су потучени. Војска је доспела у Киликију где су је дочекали хришћански Јермени и опскрбили је, а један мали одред одвојио се од главнине војске. На челу тог одреда налазио се Балдуин Булоњски, брат

³³ Исто, стр. 12.

³⁴ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 234.

³⁵ Исто, стр. 235.

³⁶ Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, стр. 35.

Готфрида, који је на позив јерменског владара Едесе, отишао у Едесу да је брани од муслиманских напада. Ускоро је Балдуин постао једини владар Едесе и претворио је у прву крсташку грофовију на Леванту.³⁷

Остатак војске наставио је ка Сирији и Палестини и опсео Антиохију. Након дуге и исцрпљујуће опсаде, крсташи су успели да заузму Антиохију и на отвореном пољу потуку нову турску војску која је пристигла у помоћ Антиохији, након што су крсташи ушли у град. У тој бици показала се супериорност витешке тешке коњице у борби прса у прса, јер је, сасвим изненађујуће, вероватно због велике бројчане надмоћи, турски командант одабрао да се упусти у такву битку са крсташима, уместо да примени тактику коњичких стрелаца. Велики број муслиманских војника је страдао, а крсташи су потврдили своје запоседање Антиохије. Антиохију је за себе присвојио Боемонд Тарентски. Он се поново истакао својом током опсаде Антиохије и одбране од Турака.³⁸

Након заузећа Антиохије, поново умањена, али опскрбљена крсташка војска наставила је ка Јерусалиму. Град је од Турака, док су крсташи били под Антиохијом, отела војска египатских везира из Каира. Оваква неслога међу муслиманима биће главни разлог великог успеха крсташа и касније Јерусалимске краљевине. Јерусалим је године 1099. заузет на јуриш, уз велики покољ који је извршен над свим нехришћанским становништвом града.³⁹ За заштитника Христовог гроба, јер је одбио краљевско звање, изабран је Готфрид Бујонски. Он је започео успостављање граница крсташке државе, које ће касније довршити његови наследници, почев од Балдуина I Булоњског, који га је из Едесе наследио након смрти.⁴⁰

Крсташка држава на Леванту опстајала је док су муслимани били разједињени. Када се коначно ислам буде ујединио, под Саладином, Јерусалим ће поново пасти у руке

³⁷ Исто, стр. 37.

³⁸ А. Maluf, *Krstaški ratovi u očima Arapa*, Београд 2006, стр. 42 – 44.

³⁹ Исто, стр. 69 – 71.

⁴⁰ Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, стр. 55.

муслимана 1187. године⁴¹ и почеће суноврат крсташке државе која је опстајала до коначног пада Акре 1291. године.⁴²

Настанак монашко-витешких редова

Формирање крсташке државе у Сирији и Палестини и њено одржавање у животу, изискивали су велике војне снаге, које су превазилазиле њене могућности. Зато је постојала потреба за сталним војним посадама, које би патролирале државом и браниле је од пљачкашких упада, као и чувале и одржавале тврђаве у земљи. Решење овог горућег проблема нађено је на два начина. Прво и привремено решење били су крсташи који су на одређено време долазили и борили се против неверника, појачавајући војну снагу краљевства. Онда су, када процене да су окајали своје грехе и поклонили се у Јерусалиму, одлазили назад на запад. Друго и дуготрајније решење било је формирање монашко-витешких редова.⁴³

За време Балдуина I у краљевини Јерусалим, Хуго од Пајена, са још осам пратилаца заклео се обичном каноничком заклетвом. Они су преузели на себе патролирање путевима по краљевини и штитили ходочаснике. Седиште им је било у Соломоновом храму, по чему су добили име храмовници или темплари.⁴⁴ Правила живота витезова темплара саставио је Бернар из Клервоа у свом делу *Похвала новом витештву*. У форми обраћања Хугу од Пајена, он прави јасну разлику између световног витештва, које по Бернару не зна за част и бори се и убија само за своју корист, док монах витез свој живот и своје ратничко умеће посвећује одбрани Божјег имена и вере. На овоме Бернар инсистира више пута. У даљем тексту, опат Бернар указује на још разлика и даље упућује критике световном витештву. Обраћа пажњу на то како световни витезови више пажње посвећују изгледу и орнаментици својег оружја и оклопа, него идеји витештва, док имају слуге које им опрему одржавају. Насупрот њима, монах витез сам себи одржава опрему, која је једоставна и практична, без украса. Пореди једноставност монашко-витешког оклопа са Соломоновим

⁴¹ С. Пеинтер, *Историја средњег века*, стр. 247.

⁴² *The Crusades, An Encyclopedia* (ed. A.V. Murray) Santa Barbara – Denver – Oxford 2006, стр. 13.

⁴³ Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, стр. 124.

⁴⁴ Т. Wise, R. Scollins, *Knights of Christ*, стр. 9.

храмом, који је некад био пун злата и богатства, док је сада пун вере. Бернар из Клервоа је до детаља описао своју замисао како се свети ратници понашају у сваком аспекту живота. У миру били су тихи и повучени, нису марили за хигијену, ретко се купали, често били прашњави и прљави од пута, потпуно посвећени молитви и мислима о Богу. Као што је горе поменуто, у тишини сами су одржавали своју опрему и тимарили коње. У рату бивали су неустрашиви, јер у животу вршили су Божју вољу, док су у смрти седели покрај Господа и чинили његову анђеоску војску.⁴⁵ У овом трактату о монасима витезовима, опат Бернар поред правила и уређења темпларског реда јасно даје и критику друштва свог времена, осуђујући световне витезове, чак их називајући ђавољим слугама.

Поред темплара, у Јерусалиму основан је још један велики ред. Због седишта у болници Светог Јована, понели су име хоспиталци или Јовановци. Болница је постојала на том месту и пре крсташких ратова, основали су је трговци из Амалфија, а била је под управом бенедиктинских монаха.⁴⁶ По угледу на темпларе, преузели су на себе и војну улогу и чак превазишли темпларе по броју витезова, које су могли да изведу на бојиште на свом врхунцу.

Ова два реда чинила су окосницу војних снага Јерусалимске краљевине. Специфично је и то што су ови редови издржавање својих војних посада финансирали из западне Европе. Наиме, од јерусалимских краљева, монашко-витешки редови добијали су територије на рубовима краљевине, које су биле изложене сталним нападима. Стога су редови на поклон добијали и обрадиве површине са мноштвом кметова и од краљева и племића широм западне Европе. Такође, примали су и велике суме новца у исту сврху, од чега су касније постали једне од најбогатијих организација свога доба.

⁴⁵ St. Bernard of Clairvaux, *In Praise of the New Knighthood*, translated by M. Conrad Greenia, Liturgical Press, Collegeville, MN 2000, стр 1 – 8.

⁴⁶ T. Wise, R. Scollins, *Knights of Christ*, London 1992, стр. 9.

Хансенова болест - Лепра

Да би заокружили слику о лепрозним витезовима Лазаревог реда, морамо се позабавити и болешћу од које је већина њих боловала.

Лепра је хронична инфективна болест која обухвата периферне нерве коже и слузокожа. Узрок болести је микробактерија лепре и једна је од првих микроорганизама откривених у историји медицине. Човек и армадило су природни домаћини овог бацила, а ређе се може наћи и код супхуманих примата, или у земљи.⁴⁷

Болест је ендемска у Азији, Африци, Латинској Америци и острвима Пацифика. Јавља се у местима која су пренасељена, сиромашна, као резултат лоше исхране, или у контакту са армадилима. Међу људима најчешће се шири капљицама носног секрета, а знатно ређе се дешава да се болест у организам унесе директно, преко повреда на кожи, преко инсеката, или инфициране земље. Инкубација болести обично траје пет до седам година, али било је случајева када је инкубација трајала и дуже од четрдесет година. Тако да је инкубациони период Хансенове болести дужи него код било које друге бактеријске болести.⁴⁸

Развој болести у организму зависи од имунског одговора домаћина, па се она дели на лепроматозну и туберкулоидну лепру. Последица интензивног размножавања бацила, количина бацила у организму постаје велика и настаје лепроматозна лепра. Уколико дође до ефикасног ћелијског одговора, настаје туберкулоидна лепра.⁴⁹ Манифестације су сличне, са тим да код лепроматозне лепре се појављују и респираторни проблеми, док код оба соја лепре долази до оштећења периферних нерава. Многе компликације болести су последица захватања периферних нерава. Поред тога компликације су и улцерације, оштећења очију, попут иритиса, глаукома, катаракте и слепила, разни деформитети, као

⁴⁷ "Infekcije kože, mekih tkiva i mišića", urednik E. Gvozdenović, у *Infektivne bolesti, Udžbenik za studente medicine*, redakcioni odbor: M. Božić, Lj. Dokić, S. Nikolić, M. Pavlović, M. Šašić, Beograd 2004, стр.208.

⁴⁸ Исто, стр. 208.

⁴⁹ Исто, стр. 208.

што су „канцаста рука“ и „седласт нос“, као и поремећај функције тестиса код лепроматозне лепре.⁵⁰

Хансенова болест данас се лечи јаким дозама антибиотика. Лепроматозна лепра се лечи око две године, или до негативног теста, док лечење туберкулоидне лепре траје око шест месеци. Превенција се врши избегавањем контакта са оболелима, у случају лепроматозне лепре, пошто оболели у назалном секрету имају велики број бацила. За туберкулоидну лепру се претпоставља да није преносива болест. У ендемским крајевима инфекција се може пренети и путем контаминираних земље и инсеката, па се превенција мора усмерити и у том правцу.⁵¹

Лепра је била позната људима још у 16. веку п.н.е. у Старом Египту. Болест је прешла у Јудеју током Изласка Јевреја из Египта. Даље се ширила феничким трговачким трасама, због чега је понела име Феничанска болест, које јој је дао Хипократ са Коса.⁵² У Западну Европу лепра је дошла посредством римских легија, прво бележење болести се подудара са годином повратка Помпејевих легионара из Мале Азије, 62. године пре Христа. Оболели од лепре бивали су осуђени на отуђеност и удаљавање од својих заједница, као резултат згражавања на манифестације болести.⁵³

И у Старом и у Новом Завету, болест се помиње и наводи као Божја казна за грехе. У деловима Старог Завета чак и постоје детаљни описи како препознати да ли су промене на кожи заразне или нису. Поред тога и прописује се како треба поступати са оболелима, наводећи да морају бити искључени из заједнице, као и какву одећу морају да носе да би се разликовали од незаражених.⁵⁴

У раном хришћанству, оваква мишљења о зараженима лепром остала су непромењена. Након што је Константин Велики увео хришћанство у легалне токове Римског царства, Јерусалим је постао привлачан ходочасницима, као место Христовог страдања, те су многи тако долазили у контакт са лепром, али се мишљење о лепрознима

⁵⁰ Исто, стр. 208.

⁵¹ Исто, стр. 209.

⁵² С. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, Malta 2005, стр. 6.

⁵³ Исто, стр. 7.

⁵⁴ Исто, стр. 8.

није мењало. Они су и даље посматрани као и морално и телесно нечисти. Први кораци ка интеграцији лепрозних дошли су у време светог Василија из Цезареје. Он је основао први лепрозаријум у тадашњој Птолемеји, касније Акри. Овакве болнице касније су отворане и у Јерусалиму, где ће бити прво седиште витезова Лазаревог реда, Витлејему и Назарету. Са падом Јерусалима у муслиманске руке, неко време је ослабило ходочашће у Јерусалим, али се поново интензивирало почетком другог миленијума. Ово је резултирало поновним отварањем болнице у Јерусалиму, као и обнављањем реда светог Василија који је бринуо о оболелима до крсташких ратова, када се прикључују и редови са запада.⁵⁵ По угледу на хоспиталце, који су формирали своје војне одреде, и у лепрозаријуму у Јерусалиму формиран је ред, прво болничара, касније и витезова Светог Лазара.

Витезови и болничари Светог Лазара

Имајући у виду да су почеци Лазаревог реда скоро потпуно под велом историје, једно од првих питања које се намеће јесте питање идентитета Светог Лазара по коме ред носи име. Пошто у Новом Завету постоји пет различитих особа по имену Лазар, јасно је да има више кандидата. Међутим, на основу описа тих личности и самог контекста функционисања реда, могу се издвојити два најјача кандидата.⁵⁶ Први је просјак Лазар, човек остракован из друштва, измученог тела, пуног рана, који живи у сиротињи. Његова страдања на крају су га одвела у Царство небеско. Традиционално, та његова страдања и болест тумаче се као лепра. Такође, из приче о богаташу и Лазару можемо видети поруку како Бог награђује скромне и сиромашне, који своје патње прихватају, док кажњава осине и богате који одбијају да своје богатство деле са сиротињом.⁵⁷ Други Лазар је брат Марте и Марије из Витаније, којег је Христ васкрсао из мртвих. И за Лазара из Витаније се традиционално узима да је умро од лепре. Такође, претпоставља се, готово са сигурношћу, да је Лазар из Витаније историјска личност. Ипак, мало шта се сигурно зна о

⁵⁵ Исто стр. 8.

⁵⁶ D. Marcombe, *Leper Knights, The Order of St Lazarus of Jerusalem in England, c.1150 – 1544*, Woodbridge 2004, стр. 3.

⁵⁷ Исто, стр. 4.

њему. Источнохришћанска традиција преноси да су Лазара са сестрама, Јевреји из Јафе на шупљем пловилу, без кормила одаслали на море. Међутим, породица се безбедно насукала на Кипру, где је Лазар постао епископ Китиона, у ком је и умро након 30 година свог епископата. Насупрот томе, западнохришћанска традиција каже да је Лазар са сестрама, без кормила плутао дуго по Средоземљу, насукавши се, на послетку, на обали Француске, у близини Марсеља, да је постао епископ тог града, те да је постао мученик за време владавине цара Домицијана. Што се ове друге традиције тиче, сматра се да је ово забуна са истоименим бискупом Екса код Марсеља, из петог века.⁵⁸ Истраживачи су често бирали једног од два свеца, али представе на печату средњовековног лепрозаријума осликавају дихотомну слику. Наиме са једне стране печата налази се представа свештеника у епископском палиру са жезлом и натпис *Свети Лазар Јерусалимски*, док се са друге стране може видети представа лепрозног човека са клепеталом и натпис *Печат лепрозних*. Ово опет одређује јасно који светац је био избор у лепрозаријуму, јер иако ове две представе могу да се протумаче као прикази и просјака Лазара и Лазара из Витаније, али и као прикази двојачке природе братства Светог Лазара, у коме је било и здраве и лепрозне браће.⁵⁹ Поред тога, јасно је да је у средњовековним представама, Лазар из Витаније однео превагу као доминантнији светац. Иако традиција узима да је умро од лепре, у Новом Завету нигде не постоји таква напомена. Зато је могуће да је уопште у представи овога свеца дошло до мешања слика са просјаком Лазаром. Тако да није искључено ни да је као светац заштитник реда узет Лазар из Витаније у свом композитном, измењеном облику.⁶⁰

По крсташком освајању Јерусалима, нагло се повећао број католичких становника града и ходочасника који су посећивали света места. У складу са тиме и преузимањем свих институција од стране освајача, обе болнице добиле су нове управнике. Оба болничка реда доживела су реорганизацију и преузели су Правило светог Августина. Стога је болница Светог Јована, основана од стране трговаца из Амалфија, постала Болница Светог Јована Крститеља. Са друге стране, ред монаха Светог Василија, којима је

⁵⁸ Исто, стр. 4 – 5.

⁵⁹ Исто, стр. 5.

⁶⁰ Исто, стр. 6.

био задатак одржавање лепрозаријума и брига о оболелима од лепре, преуређен је у ред Светог Лазара.⁶¹

Ова два скоро реформисана реда имали су заједничког првог поглавара, Великог Мајстора Жерара. Међутим, после његове смрти 1120. године, сваки ред добија засебног главешину. Ректор болнице Светог Јована, Бојант Рожер именован је Великим Мајстором реда Светог Лазара, а титулу Великог Мајстора реда Светог Јована Крститеља понео је Рајмонд од ле Пеја. Бојант Рожер био је Велики мајстор реда од око 1120. до 1130. године. Након његове смрти наследило га је неколико слабо познатих великих мајстора, Жан, Бартоломеј и Итије, који су управљали редом до око 1155. године. За Бартоломеја се претпоставља да је био темплар, он је изабрао да напусти храмовнике, како би служио лепрознима. Око године 1155. поглавар реда постао је Хуго од Сент Пола, кога је две године касније на месту Великог Мајстора заменио актуелни вођа реда хоспиталаца, Рајмонд од Ле Пеја.⁶² Првобитно, према правилима реда, Велики мајстор морао је бити лепрозан. Ово се променило након неколико пораза које су крсташи претрпели у 13. веку. Године 1253, након катастрофалног страдања витезова Реда код Рамле, папа Иноћентије IV издао је булу, по којој се витезовима Реда који не болују од лепре дозвољава да постану поглавари реда Светог Лазара.⁶³

Лепрозаријум у Јерусалиму налазио се са спољне стране северног зида Светог града.⁶⁴ Тако се налазио на добром месту да привачи пажњу путника. Туда су ходочасници пролазили на путу од Маслинове горе до реке Јордана, за коју је важило да има лековиту воду.⁶⁵ Чак је Гргур из Тура знао за лековитост Јордана, па и тврдио да је познавао човека који се излечио од лепре купајући се у Јордану.⁶⁶ Ред је наставио да шири своје поседе у Светој земљи, што купујући земљу, што даровима које је добијао. Тако су Лазаревци

⁶¹ C. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, стр. 9.

⁶² Исто, стр. 9; Ипак, због непоузданости историјских извора, већи број историчара наводи да је Ред основан око 1130. године, М. Barber, *The Crusader States*, New Haven – London 2012, стр. 264; Wise, Scollins, *Knights of Christ*, стр. 17; T. F. Madden, *Crusades, The Illustrated History*, Ann Arbor 2004, стр. 53.

⁶³ M. Barber, “The Order of Saint Lazarus and the Crusades”, *The Catholic Historical Review* 80/3 (1994), стр. 450.

⁶⁴ A. J. Boas, *Archaeology of the Military Orders, A survey of the urban centers, rural settlement and castles of the Military Orders in the Latin East (c. 1120 –1291)*, стр. 64 – 65.

⁶⁵ A. J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades*, London – New York 2001, стр. 28.

⁶⁶ M. Barber, *The Order of Saint Lazarus at the Crusades*, стр. 442.

успели да отворе болнице и у Тиберијади, Наблусу, Аскалону и касније у Акри и могуће и у Цезареји.⁶⁷ У Акру ће касније бити премештено седиште реда после Саладиновог освајања Јерусалима. Док ће са папским, и благословом краља Луја IX Светог (1226 – 1270), коначно седиште реда 1253. године бити пребачено у Боањи у Француској. Поседе у Боањију реду Светог Лазара даровао је, године 1154, краљ Луј VII (1137 – 1180) . Његов пример следили су и краљ Енглеске и немачки цар, тако да је Ред почео да добија и европске поседе, који су финансијски одржавали функционисање Реда и покривали трошкове које је Ред имао на Леванту.⁶⁸ Са притиском који су вршили муслимани и сталним смањењем територија које су хришћани контролисали и Лазаревци су напуштали болнице. Сходно томе, лепрозаријум у Акри остало је активан све до пада Акре 1291. године.⁶⁹

Као и хоспиталци, инспирисан оснивањем војних одреда темплара, и ред Светог Лазара увео је своје војне одреде.⁷⁰ Имајући у виду да је потреба за ратницима на латинском Оријенту увек била присутна, није било препоручљиво одбијати услуге витезова оболелих од лепре, нарочито са обзиром на то да је често лепра споро напредовала након дијагнозе.⁷¹ Најбољи пример је јерусалимски краљ Балдуин IV (1174 – 1185), коме је лепра дијагностификована још у раној младости. Лепрозни краљ успешно је водио своју државу и бранио је од напада Саладина све до своје смрти, одржавајући нестабилан статус кво између крсташке државе која је све више слабила и муслиманског света, који је под Саладином бивао све моћнији. Иако је имао лепру и она га све више савлађивала, Балдуин IV је већину своје владавине провео на коњу и обуздавајући своје поданике и истакнуте бароне који су се око болесног краља борили за власт и утицај.⁷²

Иако бројчано никада нису достигли висине хоспиталаца или храмовника, витезови Светог Лазара учествовали су у одбрани Јерусалимске краљевине. Ред је у свој састав примио и одређени број здравих витезова, поред тога што је свакако у свом саставу имао

⁶⁷ C. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, стр. 10.

⁶⁸ *Исто*, стр. 10.

⁶⁹ *Исто*, стр. 11.

⁷⁰ *Исто*, стр. 11.

⁷¹ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 13; D. Seward, *The Monks of War, The Military Religious Orders*, London 1995, стр. 41.

⁷² Р. Груссе, *Крсташка епопеја*, стр. 226 – 227.

лепрозне витезове, који су се борили кад год је за тиме било потребе. Такође, Ред је сигурно наоружавао и одређени број световне браће – сержана, који су припадали нижим сталежима, али били у стању да, упркос лепри, носе оружје по потреби. Вероватно је да је одред реда учествовао у поразу крсташких снага код Тиберијаде 1187. године.⁷³

Приметно је и да се војна улога реда повећавала и са притиском које је крсташка држава трпела у годинама након пада Јерусалима 1187. године. Када су пренели своје седиште из Јерусалима у Акру, поново је лепрозаријум отворен на северозападном делу зидина, са спољне стране.⁷⁴ Болница се нашла унутар зидина града око 1250. године, када је Свети Луј проширио зидине Акре и предграђе Монмусар укључио у састав опасаног града.⁷⁵ Један од првих показатеља да је ред Светог Лазара почео да узима виће учешћа у одбрани Свете земље је и апел папе Гргура IX из 1234. године. Папа је тражио да се Реду отпишу дугови на које су се обавезали како би бранили Свету Земљу, поред тога и позвао на издашније добротинство према Реду.⁷⁶ У складу са повећањем војне улоге реда, као и због њихове тесне везе са темпларима, Лазаревци су учествовали у бици код Ла Форбија 1244. године против хорезмијских Турака. Та битка остала је упамћена као највећи пораз крсташких снага, још од битке код Хатина, а највеће жртве претрпели су монашко-витешки редови.⁷⁷ Сви чланови реда Светог Лазара су том приликом погинули. Након тога у крсташком рату Луја IX Светог, од 1248 – 1254 године, Лазаревци су били са крсташком војском и поново пострадали у поразу код Мансуре 1250. године, када је и Свети Луј заробљен.⁷⁸

Наредно велико страдање витезова Светог Лазара, навело је папу Иноћентија IV да 1253. године објави булу, којом је дозволио да се избор великог мајстора реда прошири и на витезове који су били здрави. Наиме, годину дана раније, док је краљ Луј IX опседао град Јафу, Велики мајстор Лазареваца самоиницијативно се одлучио на један пљачкашки подухват. Напао је Рамлу без консултација са краљем Лујем. Када је скупио плен своје пљачке и кренуо назад ка остатку војске, из заседе су га напали Сарацени и, како пренеси

⁷³ C. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, стр. 11

⁷⁴ A.J. Boas, *Archaeology of the Military Orders*, стр. 66

⁷⁵ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 11.

⁷⁶ Исто, стр. 12 и 15.

⁷⁷ *The Crusades, An Encyclopedia*, стр. 449.

⁷⁸ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 13 – 14.

Жан од Жоанвила, од свих људи који су били са њим, само су четворица преживела. Изведен је покушај да се ситуација поправи, па је одред темплара и хоспиталаца, под личном командом Жана од Жоанвила, похрлило на поприште сукоба, али Лазаревци су већ страдали, иако је на крају сараценски одред савладан. Жоанвил, штавише када говори о Великом мајстору Лазареваца говори са дозом прекора, рекавши да вођа реда није имао никакав положај у војсци, додавши да је у складу са тиме, радио шта год је хтео.⁷⁹ Оваква представа Великог мајстора Реда указује на то, да Ред вероватно није сматран редовним делом војске. Тако да су можда витезови Светог Лазара имали улоге помоћних или извиђачких јединица у крсташкој војсци. То има смисла, имајући у виду да су били лепрозни, те се њиховом одвојеношћу од остатка војске избегавало ширење заразе међу редовном војском. Свакако честа страдања довела су до озбиљног мањка људства у Реду, од ког се тешко опорављао, те је то захтевало измену правила реда Светог Лазара о лепрозним Великим мајсторима.⁸⁰

Последње бележење учешћа Лазареваца у борбама на Леванту је и последња велика битка крсташких ратова. У опсади Акре од стране египатског султана 1291. године, Лазаревци су бранили један део зидина, који је био близу њихове болнице. За ту последњу одбрану, од укупно седамстотинак витезова, монашко-витешки редови дали су више од половине. Темплара је било 240, хоспиталаца 140, а Лазаревци су дали двадесет пет витезова.⁸¹ У ноћи између 15. и 16. априла Мајстор темпларског реда покушао је препад на сараценски логор, са циљем да се спале опсадне справе. План није спроведен у дело, зато што су се, у мраку, коњи витезова упетљавали и саплитали о ужад која су држала муслиманске шаторе, те су браниоци Акре морали да се врате унутар зидина.⁸² Овај покушај пробоја извршен је кроз капију Светог Лазара и претпоставља се да су Лазаревци учествовали у препадну.⁸³ До краја априла покушан је још један препад и пробој из града, али су сада сараценске страже о овоме биле обавештене и напад хришћанске коњице био

⁷⁹ Jean de Joinville, Geoffroy de Villehardouin, *Chronicles of the Crusades*, translated by Caroline Smith, Penguin Classics, London 2009, стр. 335 – 336.

⁸⁰ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 14.

⁸¹ C. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, стр. 12.

⁸² Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, стр. 406; D. Nicolle, G. Turner, *Acre 1291, Bloody sunset of the Crusader states*, Oxford – New York 2005, стр. 61.

⁸³ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 15.

је спремно дочекан.⁸⁴ Током коначног јуриша на град, 14. маја сви припадници реда који су учествовали у одбрани Акре погинули су током битке. Град је заузет уз стравичне злочине које су освајачи починили. Такође, ово је било још једно велико страдање Реда, које је означило и крај присуства реда у Сирији и Палестини.⁸⁵

Рене Гресе у својој монографији Крсташка епопеја је детаљно описао пад Акре, али наводи да се то десило 18. маја 1291. године. Уз то Гресе је на феноменалан начин описао отпор који су крсташи пружили на челу са монасима витезовима који су скоро сви јуначки изгинули. Поред тога, аутор *Крсташке епопеје*, описује и покољ који су мислимени извршили над становницима Акре, као и све прилике које су довеле до пада крсташке државе у Сирији и Палестини.⁸⁶

Витезови који су улазили у братство Светог Лазара били су упућивани на то и званичним документима. Тако је у правном документу латинске државе на Оријенту, *Livre au Roi*, писаном око 1198 – 1205, стајало да би сви витезови који имају лепру требало да се прикључе реду Светог Лазара, где је установљено да они са таквом болешћу треба да бораве.⁸⁷ Још један документ таквог карактера, било је *Правило Храма*. Темпларско правило је својим витезовима остављало опцију да, у случају да се заразе губом, могу да пређу у ред Светог Лазара. Темпларски ред, такође је покривао све трошкове браће која су из храмовника прешли у Лазаревце. Пошто хоспиталци нису имали овакво правило, претпоставља се да су сматрали да су у стању да се сами брину о својим лепрознима и изолују их од остале браће.⁸⁸

Тесне везе са храмовницима, вероватно су успостављене за време поменутог Бартоломеја, а постале су све евидентније у време преласка из Јерусалима у Акру. Као што је већ поменуто, када је Луј IX проширио зидине Акре лепрозаријум се нашао унутар нових зидина, које су биле поверене темпларима на чување. Тада су храмовници у својој четврти дали Лазаревцима слободан приступ извору воде.⁸⁹ Такође и једна кула на

⁸⁴ Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, стр. 407.

⁸⁵ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 15.

⁸⁶ Р. Гресе, *Крсташка епопеја*, стр. 409.

⁸⁷ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 10 – 11.

⁸⁸ *Исто*, стр. 11.

⁸⁹ *Исто*, стр. 11.

зидинама Акре понела је име Лазарева кула, јер су се витезови Лазаревог реда ту сместили. Штавише, током грађанског рата између Ђеновљана и Млечана 1258. године на улицама Акре, који је понео име рат Сен Сабас, по истоименој цркви око које су се сукобили, Мајстор темплара Томас Берар склонио се у кулу Светог Лазара. Разлог за то било је што се његово упориште нашло у унакрсној ватри између зараћених страна. Од 1260. године, постало је обавезно да лепрозни темплари пређу у ред Светог Лазара.⁹⁰

Мало шта је познато о томе како је ред тачно био устројен сем да је пратио Августиново правило монашког живота. Лепрозаријум је био подељен на два дела, један за болесне, други за здраве. Следио се строг распоред, базиран на молитви и јелу. За било какве врсте кршења правила, следиле су строге казне. По свему судећи, доста је било долазака и одлазака у лепрозаријуму, који је можда имао око хиљаду кревета. Иако је то било пола капацитета болнице Светог Јована, савременици су јако ценили болницу Светог Лазара. Сматрали су да испуњава улогу гостопримљиве болнице, дивили су се снази вере и молитве која се тамо говорила, као и обуздавању тако страшне и заразне болести као што је Хансенова болест.⁹¹

Болнице у средњем веку грађене су и вођене на начин који би служио локалној заједници. Најчешће су била у питању села или градови. Ипак, као што ћемо видети, ствари нису увек биле тако једноставне. Ситуација би веома брзо постајала много сложенија, када се локална заједница морала суочити са сталним присуством посетилаца, од којих би неки остајали дужи временски период у региону. Такви случајеви су се често догађали у местима ходочашћа. Без икакве дилеме највеће и најважније место хришћанског ходочашћа био је Јерусалим. Највећи број посетилаца је у Свети град долазио из велике удаљености и са намером не само да посете света места, већ и да се покају успут прихватајући најразличитије покорe.⁹²

Већина институција увезених из западне Европе је у Јерусалиму еволуирала на јединствен начин тако да болнице нису биле изузетак. Јерусалимска болница имала је

⁹⁰ Исто, стр. 11.

⁹¹ Исто, стр. 10.

⁹²R. Hyacinthe, "Living for the Dead of Jerusalem": Medical Isolation and Holy Deeds in the leprosarium of Jerusalem during the Crusades", у: *Hospitals and communities, 1100 – 1960* (ed. C. Bonfield, J. Reinartz, T. Huguet – Termes), Oxford 2013, стр. 76.

боравишта за болесне сиромаше, али и привремено место за негу пролазника, ходочасника, што није било уобичајено у већини западних болница, које су обично биле намењене само за смештај и бригу о болесницима из локалне заједнице. Од 1099. године, папство је охрабривало њихово ходочашће даривајући опрост за грехе свакоме ко се упустио на ово опасно путовање. Умрети у Јерусалиму, баш као што је то учинио Христ, био је крајњи есхатолошки циљ многих који су одлазили на пут. Зато не чуди да су многи ходочасници нашли уточиште у болници која се налазила одмах поред места Христове победе.⁹³

Међутим, нису сви болесни примани у ову заједничку болницу. Они који би добили лепру, најстрашнију неизлечиву болест епохе, нису одлазили у болнице на излечење већ су уместо тога, ушли у лепрозаријум како би били посебно збринути. Њихове физичке тегобе су тамо биле у највећој могућој мери олакшане, али ипак, здравље њихове душе било је оно о чему се највише бринуло. Већина познатих статута који се тичу европских лепрозаријума инсистирала је на томе да пацијенти редовно учествују у молитвама, црквеним службама и покајању, баш као и у верској заједници. Заиста, иако је био могућ и физички третман, чини се да су молитва и стрпљење били једини лекови који су се користили за лечење. У збирци проповеди упућених оболелима од губе у дванаестом и тринаестом веку налазимо и јасне библијске прописе и хагиографска поређења. Као што је Јован Крститељ учинио покору сам у пустињи, тако се и од лепрозног човека очекивало да поднесе исто. Укратко, перцепција лепре је била третирана више као религиозни него медицински проблем. Међутим повезивањем са арапском културом и медицинском науком долази до нових погледа на ову болест и то се може најбоље видети на примеру јерусалимског лепрозаријума.⁹⁴

Документарни извори нам указују на то да је лепрозаријум у Јерусалиму изграђен у првим деценијама дванаестог века, негде у време када су се подизале и друге црквене и болничке установе новоосвојеног Светог града. У почетку је болница описана као „вила за лепрозне“, а затим као „кућа и црква за лепрозне, где су добро чувани“. Међутим, сама реч „болница“ се веома ретко појављује у изворима рукописа. Уместо ње, корсте се називи попут црква и самостан за немоћне. Болесни од лепре који су становали у тој установи су

⁹³ Исто, стр. 78.

⁹⁴ Исто, стр. 82.

од стране осталих становника називани лепрознам браћом Јерусалима. Локална заједница Јерусалима сматрала је да су њени лепрозни елемент верске јединствености и различитости Светог града.⁹⁵

И док су оболели од лепре широм Европе били затварани и избегавани од стране друштва, о посетама здравих људи јерусалимском лепрозаријуму постоји неколико извора. Један летопис, који можемо датирати у 1140. годину бележи три начина на који су ходочасници исказивали своју побожност. Ходочасници су посећивали место изолације лепрозних како би их купали, нахранили их хлебом и носили оне који су били непокретни. Први од описаних ходочасника био је великаш по имену Рудолф, који је дошао из Француске са војском од 700 војника. По доласку у Јерусалим одрекао се својих световних добара како би свој живот посветио служењу лепрознима. Други ходочасник био је пустињак по имену Алберик који је свакодневно долазио у лепрозаријум да опере ноге губавцима и целива их након мисе. Уз то је подстицао пролазнике на покајање, док би се самобичевао пред њима. Трећи ходочасник, горепоменути Бартоломеј, оставио је код куће жену и имовину како би започео своје ходочашће. Када је стигао у Свету земљу, постао је витез храмовник и описан је како доноси воду из градског резервоара што је чешће могао да би лепрозни имали освежење увек. У свим овим примерима ходочасници су намеравали да опонашају Христа и да понављају његов однос према болесницима. Приметно је и угледање на апостоле. Из овога може се закључити да је брига о оболелима од лепре била свакодневни догађај у Јерусалиму. Латинска заједница у Светој земљи је на бригу о лепрознима гледала као на врсту есхатолошког искуства.⁹⁶

Треба посветити пажњу и животу унутар лепрозаријума. Установе овог типа на Западу стављане су под одговорност и надзор локалног бискупа. Декретом је утврђено да ако је лепрозан човек, било да је реч о мушкарцу или жени, приступио лепрозаријуму, он или она мора да обећа да ће се предати Богу и да ће Му служити. Такође, поштоваће сва општа болничка правила. Лепрозна особа тада је имала десет дана да тестира живот као искушеник, пре него што би је администратори питали да ли жели да настави са таквим животом. Ако је одговор био потврдан, тада се од те особе тражило да плати одређену

⁹⁵ Исто, стр. 84.

⁹⁶ Исто, стр. 86 – 87.

своту новца која би служила за одржавање установе. Ако би особа одговорила одрично онда су он или она морали напустити лепрозаријум. За почетак, ово је свакако изазвало перцепцију коју генерално имамо о лепрознима, осуђеним да уђу у лепрозаријум као неку врсту затвора. Заиста, улазак у овај лепрозаријум није нужно био обавеза, већ избор, и то онај који се од болесне особе очекивало да плати за привилегију. У Јерусалиму је ситуација била мало другачија. Многи богати ходочасници почели су да дају богате донације. Такође, лепрозни су за улазак у институцију у Светом граду морали да положе и три службена завета чистоће, сиромаштва и послушности.⁹⁷

У лепрозаријумима широм Запада помињу се оба пола, док су у јерусалимском мушкарци и жене били одвојени у две засебне зграде, где су живели као верска заједница. Болесни је требало да живе заједно и да заједно једу у тишини, у трпезарији као монашко братство. У случајевима непослушног понашања, беса или насиља, казна је подразумевала пост који је трајао четрдесет дана. Та казна била је пет пута дужа у односу на друга места. Живот у лепрозаријуму такође је био усредсређен на литургијске активности које се одвијају у цркви. Ипак, у поређењу са лепрозаријумима на Западу, очекивало се да ће братство лепрозних Светог града следити класичну дневну рутину монаха. Од њих се очекивало да свакодневно присуствују на седам литургијских служби. Молитве је требало да буду једина преокупација болесних. Сваки дан морали су да изговоре не мање од деведесет молитви *Оче наш*. Онима који су били сувише болесни за кретање, капелан је морао у процесији да дође до спаваонице, како би се сва браћа могла заједно молити. Током ових служби, леприозни би сваку молитву понављали тачно три пута. Прво понављање за себе, друго би било за добротинитеље установе лепрозаријума, а треће за преминуле чланове братства. Другим речима, верски живот заједнице није ишао у корист само спољном свету и добротинитељима одатле, већ је ишао у корист и самих болесника, као и покојника који су сахрањени у близини о чему ће бити речи. Заиста, чини се да у Јерусалиму главна брига није нужно била изолација оболелих, већ њихово заједничко учешће у молитви. Статути јасно прописују да су лепрозни, као део верских представника Светог града, имали улогу и унутар заједнице.⁹⁸

⁹⁷ Исто, стр. 89.

⁹⁸ Исто, стр. 90 – 91.

Већ је било говора о томе како су ходочасници навикли да посећују лепрозаријум у Јерусалиму како би се бринули о болеснима као чин преданости и доказ своје вере према Богу. Поред ходочасника треба скренути пажњу на здраву „браћу лепрозне“, која су такође имала виталну улогу у бризи о болесницима. Док се у статутима западних манастира помињу само болесни мушкарци или жене, у Јерусалиму су постојала строга правила која су предвиђала функцију здравих људи, који су долазили да живе у лепрозаријуму. Морали су да положе монашке завете, да носе ланену тканину и огртач и да се укључе у живот тишине, молитве и помоћи. Поред истих литургијских обавеза као и губавци, они су немоћнима морали да помогну да обављају животне функције. Морали су да их хране у трпезарији, да им помогну да се обуку у спаваоници и да помогну болеснима да дођу до цркве, оне у поодмаклој фази су носили на леђима. Баш као и од ходочасника, од здраве сабраће се очекивало да ритуално репродукују Христове подвиге из Светог писма. На Велики четвртак морали су да оперу ноге и руке свим болесницима, баш као што је Исус учинио за апостоле. Укратко, ако су се лепрозни обавезали на живот тишине, стрпљења и покорности, онда су се здрава браћа усредсредила на саосећање и понизност. У сваком случају, сви болесни и здрави су се посветили духовном задатку предузимања добротворних радњи, које је тада прогласила црква. Међутим, ако је тако нешто и постојало и било примећено у већини градова, у Јерусалиму је достигало потпуно другачије размере.⁹⁹

Када би губавац умро у западним лепрозаријумима, требало га је сахранити на гробљу институције, а затим оставити да труне у забораву без сећања заједнице. У Јерусалиму су га чували у сећању као део локалне литургије. Заиста, чини се да је смрт била догађај од највеће важности у лепрозаријуму Јерусалима. У таквим приликама, поред обележавања годишњица смрти, изговаране су молитве и служба за мртве. Надаље, такви се ритуали нису састојали од само неколико молитви. Сви чланови братства, било да су болесни или здрави морали су у таквим приликама изговорити најмање 1350 молитви *Оче наш*. Штавише, са њиховим именима уписаним у црквени календар, сваки члан је био уверен да ће се живи након његове смрти молити у његово сећање и за његово опроштење грехова. На крају, али не и најмање важно, губавци су на светом гробљу формирали део

⁹⁹ Исто, стр. 91 – 92.

братства који је понео назив „Јерусалимски мртви“. Ове речи су употребљаване као претња онима који су због недостатка дисциплине морали бити протерани не само из лепрозаријума, већ и из заједнице мртвих.¹⁰⁰

„Мртви Јерусалима“, заиста, алудирају на појам веома важан за крсташки менталитет. Ове речи су поновиле есхатолошка уверења и убеђења која су утицала на читаву заједницу латинског Јерусалима. Ако су идеје о здрављу и смрти, и о телу и о души, суштински повезане са болница и монасима, оне су се овде развиле на кључан начин. Потпуно разумевање тог развоја идеја могуће је само узимањем у обзир веровања која су крсташе одвела на исток. Ходочасници су долазили да живе у Јерусалиму као облик покајничког искуства. Њихово духовно путовање и долазак у Свети град и посета оним најсветијим местима хришћанства, означио је симбол њихове победе над грехом. Свакако, боравак у близини Светог гроба, репродуковање и размишљање о јеванђељима сматрало се великим успехом. Међутим, умирући у Светом граду, баш као што је то учинио Христос, и бити сахрањен близу места где је Богомладенац био сахрањен пре Васкрсења, обезбедио би им је вечно место у Светом граду. Ако је узрок њихове смрти била неизлечива болест која се сматрала божанским судом, онда су они на неки начин задобијали своје мучеништво. Веровало се да су се болесници реинкарнирали као мртви у Јерусалиму, а здрава браћа су постојала да им помогну у физичком прочишћењу, кроз неку врсту духовног преображења. Хансенова болест заиста је била знак греха који је требало очистити и стрпљиво прихватити пре него што га је смрт ослободила. Уосталом, шта је било завидније од умирања од лепре на најсветијем месту преданости у хришћанском свету?¹⁰¹

Као што је показано, лепрозаријум Јерусалима као добротворна установа отишао је много даље него што је то уобичајено. Овде су болесни живели повученим животом заснованим на веровању у искупљењу, кроз стрпљење, молитву и подвиг. Грех, болест и смрт били су суштински повезани у најоригиналнијем изразу, одбојност према болести овде је посвећена у јединствену егзалтацију лепрозних. Било је јединствено, јер тако

¹⁰⁰ Исто, стр. 93.

¹⁰¹ Исто, стр. 94.

нешто није било могуће другде. Локација лепрозаријума у непосредној близини Христовог гроба, била је кључна за његову мисију.¹⁰²

Године 1187. Свети град освојили су муслимани, а Франачко краљевство Јерусалима морало је да промени престоницу. Нова престоница налазила се на обали Средоземља, у Акри. Првобитни лепрозаријум који је носио име Светог Лазара је уништен, али су браћа успела да изграде нови самостан у новој акранској четврти Монмусар. Карта која је састављена 1245. и 1259. године приказује нову зграду: црквени аспект био је замењен нечим што изгледа као војно утврђење. Штавише, основан је нови ред који је понео назив „витезови Светог Лазара који иду у рат“. Пре 1187. креће велики притисак муслимана под вођством Саладина због чега је лепрозаријум, као што је већ поменуто, повећао војну функцију. Она је више одговарала новој перспективи активног рата, следећи примере реда Светог Јована или витезова храмовника. Ратовање је у то време постало много популарније од доброчинства, а оно што је лепрозаријуму дало његов изворни значај, сада је изгубљено. Лепрозаријум заједнице Јерусалима из дванаестог века се променио. Само веровања и убеђења, схваћена и практикована у контексту тог места и у то време, омогућила су нам да објаснимо начин на који је самостан Светог Лазара искристалисао изузетно разумевање и реакцију на болест. Након свега можемо закључити да је латинска заједница Јерусалима у дванаестом веку ипак реаговала на болест на начин који је био специфичан за Свети град.¹⁰³

Милостињи коју су давали верници убрзо је додата и стална земљишна задужбина. Ваља посебно нагласити чињеницу да су болницу издржавале све класе у франачком краљевству Јерусалима. Краљ Фулк (1131 – 1143), његова жена краљица Мелисанда и њихов син Балдуин III обезбедили су прве дарове.¹⁰⁴ Нови краљ Јерусалима Амалрик I који је владао у периоду 1162 – 1173. године био је посебно издашан добротвор. Разлог тој издашности можда лежи у томе што је његов син боловао од ове тешке болести. Године 1164. обећао је болници по једног роба од сваких десет муслиманских заробљеника, а током наредне деценије давао је део царина и путарина прикупљених од ходочасника.

¹⁰² Исто, стр. 94 – 95.

¹⁰³ Исто, стр. 96.

¹⁰⁴ M. Barber, *The Order of Saint Lazarus ad the Crusades*, стр. 440.

Врло је занимљиво да сам лепрозни краљ, Балдуин IV, није обраћао превише пажње на овај ред. Од великаша је такође пристизала подршка. Највећи дародавци су били грофови Триполија и господари Бејрута и Цезареје. Већ 1150. године, болница је могла потрошити значајну суму новца на куповину винограда у близини Витлејема. До 1187. имала је „скромну економску базу“ која се састојала од земље, десетине, кирије и привилегија, па чак и након пресељења у Акру 1191. године, свежи поклони су наставили да стижу до 1266. године. То је свакако била најважнија институција која се бринула за губавце у државама крсташа.¹⁰⁵

Доброчинитељи су милостињу давали у првом реду из бриге за здравље и спасење својих душа, али и зато што су, с обзиром на распрострањеност лепре у Светој земљи, знали да би и они сами могли доћи у болницу. Многи познати великаши имали су личне везе са редом који је надилазио пуке дарове у материјалном. Рајмонд, господар Триполија био је почасни члан. Валтер, господар Бејрута, размишљао је о уласку у ред. Јустас, брат Хуга, господара Цезареје, напустио је секуларни живот и постао Лазаревац, мада није познато да ли због губе или побожности. Два Велика мајстора, који су по дефиницији морали бити лепрозни, Валтер од Новокастра и Рејналд од Флорија, вероватно су били чланови локалне аристократије. У овој заједници култ Светог Лазара био је јако популаран. Лепра је била ендемична болест у Сирији и Палестини. То је довело до тога да латински витезови на Леванту постану далеко свеснији своје подложности болести, него њихови савременици на Западу.¹⁰⁶

Војне и болничке активности реда Светог Лазара биле су делимично подржане и привилегијама које је давало папство, а које су постале посебно важне пошто се земљишна задужбина реда у Светој земљи „истопила“ због успеха муслимана после 1187. године. Није јасно када је тачно почело додељивање првих папских привилегија реду али је у својој повељи о потврђивању, датираној 1323. године, бискуп Јерусалима Јован, рекао да су већ двадесет петорица папа допринели њима. Одбројавајући од тадашњег папе, Јована XXII који је столовао у периоду 1316 – 1334, долазимо до Урбана III чији је понтификат трајао између 1185. и 1187. године као првог дародавца. Ова претпоставка није превише

¹⁰⁵ D. Marcombe, *Leper Knights*, стр. 10.

¹⁰⁶ Исто.

далеко од циља јер је његов понтификат претходио кризи која је довела до Трећег крсташког рата. Из истог документа може се закључити да период између година 1227. и 1285. представља врхунац у додељивању папске помоћи и привилегија. Може се истакнути да је папа Гргур IX чак понудио је двадесетосмодневну опроштајницу свима онима који су за помоћ реду давали милостињу 1234. године. Иноћентије IV дозволио је мајстору привилегију да поврати браћу која су била екскомуницирана због насилничких дела. Папа Александар IV је обезбедио стодневни опрост и приход од опроштајница 1255. године.¹⁰⁷

Папска помоћ ипак свој врхунац достиже за време понтификата Климента IV (1265 – 1268). Климент је у својим млађим данима био у служби Луја IX. У априлу 1265. године, након притужби да световно свештенство не пружа одговарајућу подршку активностима реда, папа је издао темељну булу којом су обухваћене све његове привилегије. У августу исте године објавио је нову булу којом је ставио све куће лепрозних са Запада под своју заштиту и владу. Ову последњу меру нашироко су цитирали историчари у Енглеској и Француској, који су папски декрет узели по номиналној вредности и претпоставили да је он спроведен. Забуну је погоршала чињеница да су неки од њих погрешно веровали да све болнице које носе посвету Светог Лазара припадају реду, а то свакако није случај. Упркос чињеници да је то био истински покушај помоћи да би побољшао свој финансијски положај, мера Климента IV била је испуњена проблемима јер Лазаревци нису имали капацитет да се носе са изненадном и драматичном експанзијом, а епархијски бискупи и покровитељи су у сваком случају били огорчени на њихову новостечену моћ. Не постоји доказ да је папина велика идеја икада имплементирана до краја у стварности. Као пример можемо навести проблеме на које је Карло Анжујски наишао када је покушао да папску вољу наметне у краљевини Сицилији између 1268. и 1272. године. Не само да је предложио да се сви губавци затворе у лепрозаријумима који су припадали реду, већ и да њихова имовина буде предата реду на слободно коришћење. Овај предлог су породице губавих оштро одбиле. Иницијатива Климента IV била је последњи покушај папства да мобилише широку подршку за ред, а његов веома ограничен успех може указивати на то

¹⁰⁷ Исто, стр. 15.

да ће до тада почели су да преовлађују негативни ставови о Лазаревцима и ономе за шта су се заузимали.¹⁰⁸

Након пада Акре, Ред се потпуно преселио у Боањи. Вероватно су, по узору на темпларе отворили и једну своју испоставу на Кипру. Године 1297. папа Бонифације VIII давао је индулгенције онима који буду донирали новац да се обнови болница Светог Лазара. Вероватно је да је идеја била да се та болница отвори на Кипру, али за то нема чврстих доказа.¹⁰⁹ Године 1307. краљ Шарл IV Лепо током прогона темплара, узео је ред Светог Лазара под заштиту круне. Разлог за то било је настојање француског краља да се представи не као противник свих крсташких редова, само храмовника, нарочито имајући у виду тесну везу између Лазареваца и храмовника. Поред тога већа је вероватноћа да је вешти краљ само видео начин како побољша свој публицитет, јер је настављао традицију својих претходника Луја VII и Светог Луја. Исто тако, вероватно му скромна богатства Лазареваца у Француској нису била довољно примамљива.¹¹⁰ У складу са ситуацијом прогона темплара, 1318. године папа Јован XXII ослободио је Ред јурисдикције локалних црквених власти и тако их учинио директно потчињеним Папској столици.¹¹¹ Папа Иноћентије VIII покушао је 1489. године да integriше ред Светог Лазара у ред витезова болнице Светог Јована, у нади да се сви напори усмере ка будућој крсташкој војни. Припадници француског огранка Реда из Боањија, наравно одбили да прихвате ову одлуку и наставили су да функционишу као самостални ред. Поновно папско признање постојања Реда десило се за понтификата папе Пија IV, 1564. године. Тада је Боањи поново признат као седиште Реда, „овде и преко мора“, а витезови Реда узели су мото *ATAVIS ET ARMIS – Преци и оружје*.¹¹²

¹⁰⁸ Исто, стр. 16.

¹⁰⁹ Исто, стр. 20.

¹¹⁰ Исто, стр. 21.

¹¹¹ C. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, стр. 14.

¹¹² Исто, стр. 14.

Закључак

Ред Светог Лазара наставио је своје постојање и након средњег века и потискивања лепре из Европе. Наставили су и своју ратничку функцију, па је ескадра ратних бродова Реда учествовала у бици код Лепанта 1571. године против Османског царства. У Француској револуији, Ред је забрањен и угашен у Француској, али је у осталим земљама наставио своје постојање. До данас ред Светог Лазара има своје одељке и у Канади и у САД-у. Функционисање Реда данас се своди на хуманитарну фондацију, која се бави промоцијом проблема који Хансенова болест представља, као и слање помоћи у пределе у којима и даље лепра постоји. Највећа подручја у којима и даље није сузбијена ова опасна болест су земље у унутрашњости латиноамеричког и афричког континента. Од 1954. године до данас последњи дан у месецу јануару обележава се као Светски дан оболелих од лепре.¹¹³

Монашко-витешки редови допринели су да се то мало хришћанско острво у мору муслимана одржи током целог постојања Франачке на Оријенту. Уз то контакти са муслиманима довели су до тога да се промене погледи на живот у средњовековној Европи. Тако се и поглед на лепрозне мењао захваљујући контактима са Левантинцима. Приметна је промена третмана оболелих, где се на њих више не гледа као на грешнике који трпе Божју казну. Они су постали изабраници Бога, који својом болешћу пролазе кроз чистиште још за живота, а онда се свом Господу придружују међу праведнима. Поред тога слика лепрозног витеза, иако нама можда звучи чудно, за то време оскудице у људству била је сасвим логична. Штавише, када су лепрозни били спремни да бране Јерусалимско краљевство, то је осликало праву слику оног светог витеза којег Бернар из Клервоа описује. Такође, након крсташких ратова, слика часног витеза који је спреман да погине за виши циљ постаје јасно уклесана у културу и начин гледања на живот у средњем веку. Тако да слободно можемо рећи да су монаси витезови били та битна прекретница од крволочног, самозадовољног и себичног феудалца, до узвишеног и часног заштитника вере и нејачи. Поред тога ударен је и темељ световним витешким редовима

¹¹³ <https://www.st-lazarus.net/en/> (приступљено 12.9.2021.); <https://www.stlazarus.ca/main.php> (приступљено 12.9.2021.)

који су се брзо раширили по целој Европи. Тако су и Срби узели учешћа у неким редовима, на пример, деспот Стефан Лазаревић био је први члан витезова Реда Змаја, који је основао угарски краљ Жигмунд Луксембуршки.

Бављење овом темом указало је и на то, колико је интердисциплинарност важна да би се створила потпуна слика о неком феномену. Да није било увида у медицину и начин на који се Хансенова болест ширила, не бисмо имали јасну слику у целокупног проблема лепре и лепрозаријума као институција. Имајући у виду да је за лечење лепре потребно дуго и темељно коришћење антибиотика, а да је пеницилин откривен у трећој деценији 20. века, постаје нам јасно зашто је главни лек за лепрозне у средњем веку била молитва. С обзиром на то да људи у средњем веку нису имали идеју како се лепра ширила, а да су компликације и манифестације болести заиста стравичне, јасно је зашто је прва реакција увек бивала искључивање лепрозних из друштвене заједнице. Међутим, када се погледа промена опхођења према лепрознима у Светој земљи, под налетом велике побожности која је обележила читав средњи век, поново се слика мења и снага вере превазилази први утисак о лепрознима. Најбољи пример за то био је горепоменути Алберик, који је у својим манифестацијама побожности и привржености лепрознима по свим стандардима одлазио предалеко. Са друге стране, бављење лепром, појачало је слику о разликама међу сталежима у средњем веку. Тако је најбољи пример лепрозног витеза, краљ Балдуин IV, остао ван лепрозаријума и Реда, док су нижи сталежи, који нису били племенитог рода, били у обавези да оду у лепрозаријум. Свакако, међутим, не треба заобићи то како се Лепрозни краљ борио против своје болести. Његовим надљудским напорима, да очува своју државу и краљевско достојанство, изазивао је дивљење својих савременика, хришћана и муслимана. Краљ Балдуин до своје смрти био је у покрету. Када су га ноге и руке издале и више није могао да јаше, а поврх тога и ослепео, тражио је да га на носилци носе на ратиште, па је и тако непокретан и слеп својом појавом растеривао муслимане.

Циљ овог рада био је да приближи историју овог мало познатог реда. Пошто не постоји никакав преглед историје Лазареваца на српском језику, овај рад то, макар делимично, исправља. Основни проблем је и мањак и стране литературе о историји Реда у крсташким ратовима, јер се сви баве одређеним гранама Лазареваца по разним земљама, нпр. на Малти, у Енглеској, Француској, Мађарској, итд. Додатна потешкоћа свим

истраживачима представља јако мали број извора из ове епохе, који детаљније помињу Лазаревце. Такође још се мање зна поуздано о лепрозаријумима широм Европе. Тако Р. Јасинт помиње да је поред јерусалимског, у изворима добро описан само лепрозаријум у Монпељеу.

Током писања овог рада наишао сам на додатна питања, која раније нисам разматрао. Рецимо, како се приступало болести у средњем веку, како су болнице функционисале, шта се од болесних, а шта од здравих у лепрозаријумима очекивало. Поред тога, тема заразних болести поново је постала актуелна избијањем пандемије Ковида 19, па тако и у том аспекту, овај рад прати трендове данашњице, бацајући светло на неке заборављене високо заразне болести, које су људско друштво мучиле у прошлости.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Извори:

St. Bernard of Clairvaux, *In Praise of the New Knighthood*, translated by M. Conrad Greenia, Liturgical Press, Collegeville, MN 2000.

Jean de Joinville, Geoffroy de Villehardouin, *Chronicles of the Crusades*, translated by Caroline Smith, Penguin Classics, London 2009.

Литература:

M. Barber, *The Crusader States*, New Haven – London 2012.

M. Barber, "The Order of Saint Lazarus and the Crusades", *The Catholic Historical Review*, 80/3 (1994), стр. 439 – 456.

A.J. Boas, *Archaeology of the Military Orders, A survey of the urban centers, rural settlement and castles of the Military Orders in the Latin East (c. 1120 –1291)*, New York 2006.

A. J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades*, London – New York 2001.

M. Brandt, *Srednjovokovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1995.

П. Браун, *Успон хришћанства на Западу*, Београд 2010.

Р. Груссе, *Крсташика епопеја*, Сремски Карловци–Нови Сад 2004.

D. Edge, J.M. Paddock, *Arms and armor of medieval knight*, New York 1991.

"Infekcije kože, mekih tkiva i mišića", urednik E. Gvozdenović, у *Infektivne bolesti, Udžbenik za studente medicine*, redakcioni odbor: M. Božić, Lj. Dokić, S. Nikolić, M. Pavlović, M. Šašić, Beograd 2004.

M. Keen, *Chivalry*, Yale 1984.

- Џ. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999.
- T. F. Madden, *Crusades, The Illustrated History*, Ann Arbor 2004.
- A. Maluf, *Krstaški ratovi u očima Arapa*, Beograd 2006.
- D. Marcombe, *Leper Knights, The Order of St Lazarus of Jerusalem in England, c. 1150–1544*, Woodbridge 2003.
- К. Морис, "Хришћанска цивилизација (1050–1400)", у: *Оксфордска историја хришћанства*, приредио Џ. Макманерс, Београд 2004.
- D. Nicolle, G. Turner, *Acre 1291, Bloody sunset of the Crusader states*, Oxford – New York 2005.
- С. Пеинтер, *Историја средњег века (284–1500)*, Београд 1997.
- C. Savona – Ventura, *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*, Malta 2005.
- D. Seward, *The Monks of War, The Military Religious Orders*, London 1995.
- Џ.И. Смит, "Ислам и хришћанство", у: *Оксфордска историја ислама*, приредио Џ. Л. Еспозито, Београд 2016.
- The Crusades, An Encyclopedia* (ed. A.V. Murray), Santa Barbara – Denver – Oxford 2006.
- J. Хојзинга, *Јесен средњег века*, Нови Сад 1991.
- R. Hyacinthe, "Living for the Dead of Jerusalem': Medical Isolation and Holy Deeds in the leprosarium of Jerusalem during the Crusades", у: *Hospitals and communities, 1100 – 1960* (ed. C. Bonfield, J. Reinartz, T. Huguet – Termes), Oxford 2013, стр. 75 – 95.
- T. Wise, R. Scollins, *Knights of Christ*, London 1992.